

DOI: 10.31617/1.2024(157)03  
УДК 368.914(477)=111

**РОМАНОВСЬКА Юлія,**

д. е. н., доцент,  
доцент кафедри фінансів  
Вінницького торговельно-економічного інституту  
Державного торговельно-економічного  
університету  
вул. Соборна, 87, м. Вінниця, 21050, Україна

ORCID: 0000-0002-1099-0787  
y.romanovska@vtei.edu.ua

## **РЕФОРМУВАННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

*Пенсійна система є важливою сферою, що забезпечує стабільність будь-якого суспільства. В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну відповідно до сутності солідарної пенсійної системи простежується збільшення глибинних диспропорцій між наявною кількістю осіб, які потребують пенсійного захисту, та особами, які цей захист мають сформувані своїми внесками. Метою дослідження є оцінка системи пенсійного забезпечення України в умовах воєнного стану й обґрунтування напрямів її удосконалення. Перевірено гіпотезу, що рівень фінансової стійкості системи пенсійного забезпечення впливає на здатність країни підтримувати соціальну справедливість та ефективність державного регулювання людського потенціалу. У ході дослідження використано системний та логічний підходи; метод теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу і синтезу, наукового абстрагування. Особливістю системи пенсійного забезпечення в Україні є функціонування першого та третього рівнів системи, тоді як другий перебуває в стані реформування (не працює). Фундаментом пенсійного захисту є солідарна пенсійна система, яка зазнала найбільш негативного впливу від воєнних дій на території України. Обґрунтовано, що сьогодні українське та європейське пенсійне забезпечення мають схожу проблематику, що дозволяє узагальнити набутий досвід і використати передові заходи для вдосконалення пенсійного захисту українських громадян. З огляду на фактори дефіцитності Пенсійного фонду та наявні диспропорції між працюючим населенням і пенсіонерами, запропоновано такі основні підходи до розвитку пенсійного забезпечення в Україні, як всебічна підтримка розвитку*

**ROMANOVSKA Yuliia,**

Doctor of Sciences (Economics),  
Associate Professor, Associate Professor  
of the Department of Finance  
Vinnytsia Institute of Trade and Economics  
of State University of Trade and Economics  
87, Soborna St., Vinnytsia, 21050, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1099-0787  
y.romanovska@vtei.edu.ua

## **PENSION REFORM IN UKRAINE**

*The pension system is an important area that ensures the stability of any society. In the conditions of a full-scale invasion of russia into Ukraine, in accordance with the essence of the solidarity pension system, there is an increase in deep disparities between the available number of persons who need pension protection and persons who have to form this protection with their contributions. The aim of the research is to evaluate the pension system of Ukraine under the conditions of martial law and to substantiate the directions for its improvement. The hypothesis was tested that the level of financial stability of the pension system affects the country's ability to maintain social justice and the effectiveness of state regulation of human potential. In this research it was used a systematic and logical approach; method of theoretical generalization, comparison, analysis and synthesis, scientific abstraction. A feature of the pension system in Ukraine is the functioning of the first and third levels of the system, while the second is in a state of reform (does not work). The foundation of pension protection is the solidarity pension system, which suffered the most negative impact from the military operations on the territory of Ukraine. It is substantiated that today the Ukrainian and European pension systems have similar problems, which allows us to generalize the acquired experience and use advanced measures to improve the pension protection of Ukrainian citizens. Given the factors of the pension fund deficit and existing disproportions between the working population and pensioners, the following main approaches to the development of pension provision in Ukraine are proposed, such as comprehensive support for the development of non-state pension funds, the introduction of accumulative pension insurance;*



Copyright © Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

недержавних пенсійних фондів, запровадження накопичувального пенсійного страхування; з урахуванням європейського досвіду – формування додаткового фонду до Пенсійного фонду України (ПФУ) щодо забезпечення справедливої пенсії в майбутньому. Передбачається, що використання європейського досвіду в процесі реформування пенсійного забезпечення з урахуванням воєнного стану в державі (який не має часових рамок закінчення) дасть змогу гармонізувати наявне розшарування між працюючими верствами населення та пенсіонерами.

*Ключові слова:* пенсійне забезпечення, солідарна система, досвід, Пенсійний фонд України, військовослужбовці, пенсія.

*taking into account the European experience – the formation of an additional fund to the Pension Fund of Ukraine (PFU) to ensure a fair pension in the future. It is assumed that the use of European experience in the process of pension reform, taking into account the state of war in the country (which has no time frame for ending) will make it possible to harmonize the existing stratification between the working population and pensioners.*

*Keywords:* pension provision, solidarity system, experience, Pension Fund of Ukraine, military personnel, pension.

JEL Classification: A13, G23, H55, J32.

## Вступ

Формування пенсійного забезпечення в старості – одна з найактуальніших проблем в сучасному світі. Пенсійне страхування безпосередньо впливає на рівень життя і добробут людей у будь-якій країні. Пенсійні виплати надають фінансову підтримку непрацездатним громадянам при досягненні ними пенсійного віку. Пенсійне забезпечення в Україні протягом останнього десятиліття викликає занепокоєння з боку як самих пенсіонерів, так і держави загалом. З огляду на те, що наразі пенсійна система базується на принципах солідарності й не розрахована на довгострокову перспективу, фахівці прогнозують зростання кількості пенсіонерів з мінімальним пенсійним покриттям. Також можливості Пенсійного фонду є обмеженими, що спровоковано коронакризою та повномасштабним вторгненням росії в Україну.

З урахуванням експертних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН (Лібанова, 2024) над пенсійною системою України наростає демографічна загроза, що значно підвищує ризики формування дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ) і, як наслідок, створює умови невиконання пенсійних зобов'язань уже в найближчі роки. Отже, солідарна пенсійна система не в змозі забезпечити в повному обсязі гідний рівень життя людям похилого віку та потребує дотацій із державного бюджету на системній основі, що вкрай негативно впливає як на бюджет країни, що перебуває в стані війни, так і на її суспільство. Також сучасне пенсійне забезпечення є надто чутливим до демографічної ситуації, економічного стану та військової кон'юнктури в країні. Отже, поступове реформування пенсійної системи, запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні та підтримка недержавного пенсійного страхування є одними з першочергових кроків, що дозволить в довгостроковій перспективі вирівняти наявні диспропорції у виплатах пенсіонерам.

Вивченню цього питання присвячено чимало досліджень. Так, Сидор та Денисюк (2022) зазначають, що пенсійне страхування є одним із найважливіших напрямів соціального захисту населення в системі забезпечення добробуту громадян; підкреслюють, що забезпечення кожного працюючого у майбутньому державною пенсією має бути симбіозом виплат із солідарної системи й обов'язкової накопичувальної. Бондаренко та ін. (2023) аналізують систему пенсійного забезпечення в Україні з метою оцінки її ефективності та стабільності. Їхні дослідження спрямовані на виявлення можливих недоліків, проблем і викликів, з якими стикається система пенсійного забезпечення в країні, та обґрунтування причин, що призводять до цих проблем; пошук ефективних рішень для їх вирішення. Познякова та Соляник (2021) у своїх матеріалах досліджень наводять результати соціологічного аналізу процесу інституціоналізації сучасної української пенсійної системи для визначення напрямів її ефективного реформування. Науковці Пріхно та ін. (2021) вивчили рівень ефективності функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні та запропонували основні напрями удосконалення сучасної політики держави щодо пенсійного забезпечення в Україні.

У працях українських науковців Пікус та Циганок (2023) узагальнено практики щодо формування систем пенсійного забезпечення в економічно розвинутих країнах з метою встановлення ключових напрямів їх реформування на сучасному етапі та в найближчій перспективі; визначено найбільш успішні практики побудови систем пенсійного забезпечення за оцінкою Глобального пенсійного індексу.

Зі свого боку, Парфьонов (2023) аналізує механізми забезпечення пенсійної системи в зарубіжних країнах, зокрема в тих, що є членами Європейського Союзу; в матеріалах публікацій фахівець застосовує принцип наступності для розкриття умов реалізації соціальних послуг у формі групових полісів страхування пенсій для малого, середнього бізнесу, що, на думку автора, має забезпечити створення нормативно-правового та фінансово-економічного механізмів забезпечення системи пенсійними виплатами непрацездатних осіб.

Розвитку пенсійного забезпечення приділяють значну увагу і закордонні фахівці. *Agnese et al.* (2024) у своїй праці зазначають, що пенсійні фонди стикаються з непростим завданням отримання достатньої прибутковості, щоб забезпечити адекватні та стійкі пенсійні доходи для своїх членів в умовах старіння населення. У публікації італійських фахівців досліджується взаємозв'язок між ефективністю пенсійних фондів і впливом на них політики соціального управління щодо стратегій розподілу активів; розкриваються важливі аспекти, які впливають на сталий розвиток ринку пенсійних фондів Італії.

*Andersen et al.* (2024) досліджують пенсійну реформу та матеріальну нерівність у світі. У своїх матеріалах вони пропонують модель життєвого циклу для розкриття основних теоретичних механізмів, що з'єднують пенсійні системи, накопичення активів і розподіл багатства.

Для визначення дієвості розробленої моделі фахівці перевірили емпіричну вірогідність наведених прогнозів через дослідження пенсійної реформи в Данії, де протягом останніх десятиліть спостерігалось зменшення нерівності в багатстві.

*Soneryd (2024)*, зі свого боку, фокусує увагу на тому, що пенсійні фонди прагнуть створити безпечне економічне майбутнє для населення, яке старіє, водночас фонди все ще містять активи в нафті та інших видах викопного палива. В аналізованій пенсійній системі Швеції показано, як механізми, інструменти майбутнього втілюються в практиках пенсійних заощаджень.

*Li et al. (2023)* аналізували вплив пенсії на бідність населення в Китаї. Результати їхніх досліджень свідчать, що пенсія значною мірою сприяє скороченню відносної бідності на регіональному рівні; водночас отримані дані мають відмінність між містом і сільською місцевістю. Фахівці зазначають, що для покращення ситуації з відотною бідністю індивідуальний стан здоров'я має позитивний вплив, тобто одержувачі пенсій з добрим станом здоров'я мають меншу ймовірність потрапляння у відносно бідність.

Фактично існує досить суттєва кількість наукових досліджень з проблематики пенсійного забезпечення як в українському, так і в зарубіжному науковому просторі, проте потребує подальшого вивчення питання функціонування пенсійного забезпечення в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну, до того ж особливо гострим для України залишається питання реформування солідарного рівня пенсійної системи.

Метою статті є обґрунтування особливостей пенсійної системи України в умовах воєнного стану та розробка рекомендацій щодо її вдосконалення і підвищення ефективності. Реформування пенсійного забезпечення дасть змогу вирішити низку актуальних проблем, зокрема зменшити фінансове навантаження на державний бюджет шляхом поступового переходу до накопичувальної системи та через вдосконалення наявної солідарної системи.

Представлене у статті дослідження ґрунтується на гіпотезі, що рівень фінансового забезпечення пенсійної системи формує підвалини спроможності держави підтримувати соціальну справедливість та ефективно регулювати демографічну ситуацію в країні.

В основу дослідження покладено методологію, яка містить огляд наукової літератури, аналіз та систематизацію наявних теоретичних уявлень про пенсійне забезпечення, закордонні дослідження щодо новітніх напрямів вдосконалення пенсійної системи. Використано методи наукового абстрагування, узагальнення, порівняння. У практичному аспекті результати дослідження можуть бути доцільні під час формування стратегії розвитку соціальної політики, обґрунтування планів щодо реформування пенсійної системи в післявоєнний період.

Структура основної частини складається з трьох розділів, перший з яких присвячено визначенню основних компонент пенсійної

системи держави та зазначено, що основою пенсійного захисту виступає солідарна система, другий – оцінюванню солідарної пенсійної системи в умовах війни, третій – визначенню перспектив вдосконалення пенсійного забезпечення в цих умовах.

**1. Особливості формування пенсійної системи України: рівні пенсійного страхування**

Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (2003, 9 липня) система пенсійного забезпечення складається з трьох рівнів. Солідарна система формує перший, найбільший за охопленням рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Він функціонує на принципах солідарності та субсидування.

Другий рівень – це накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка на сьогодні не запущена в дію. Система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування має працювати на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснювати фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених цим законом.

Система недержавного пенсійного забезпечення створює третій рівень пенсійного забезпечення України і діє на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Метою функціонування цієї системи є отримання в перспективі громадянами додаткових джерел пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених недержавними пенсійними фондами.

Сучасна система пенсійного забезпечення представлена на *рис. 1*.

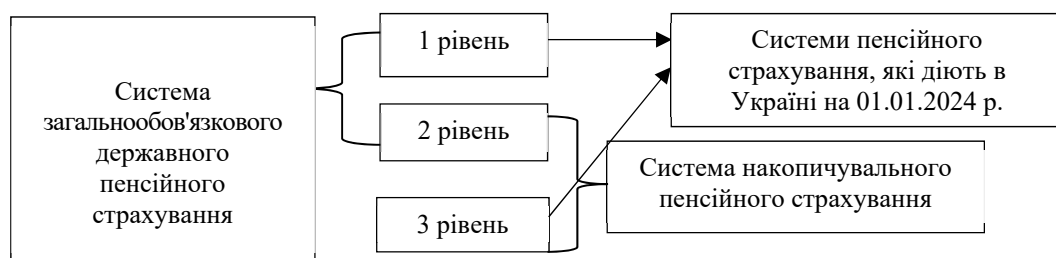


Рис. 1. Система пенсійного забезпечення в Україні станом на 01.01.2024

*Джерело:* сформовано автором на основі Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (2003, 9 липня).

Солідарна система забезпечує базові потреби громадян пенсійного віку, а програми, що пропонує недержавне пенсійне страхування, є інструментами надбання додаткової пенсії. Накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування

започаткована у 2003 р. прийняттям Законів України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" (2003, 9 липня) та "Про недержавне пенсійне забезпечення" (2003, 9 липня). Старт цієї системи анонсовано у 2012 р., коли до 7% зарплати мало бути спрямовано на персональні рахунки громадян. Проте процес реалізації накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування загальмувався, оскільки не було розроблено реального механізму його старту. Другий старт мав відбутися у 2017 р., коли проходило реформування пенсійної системи щодо збільшення страхового стажу для виходу на пенсію. Також у 2019 р. планували розгорнути накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Протягом останніх років неодноразово здійснювались кроки щодо початку функціонування другого рівня пенсійної системи, проте воєнний стан у державі змістив акценти в соціально-економічному розвитку країни.

## 2. Вплив воєнного стану на солідарну пенсійну систему України

Перший рівень пенсійної системи діє за солідарним принципом, тобто ті, хто працюють сьогодні, своїми фінансовими внесками формують пенсії нинішнім пенсіонерам. Це означає, що майбутні пенсіонери себе в перспективі не забезпечують, а сподіваються на сьогоднішню молодь.

Такий вид пенсійного забезпечення ефективний, коли народжуваність населення значно превалює над смертністю. Проте солідарна пенсійна система дала збій вже декілька років тому. Тобто демографічний чинник є вирішальним у такій пенсійній системі. Сьогодні в Україні на 1 працюючого припадає 1 пенсіонер. За даними Пенсійного фонду України, до повномасштабного вторгнення на 1.3 офіційно працюючу людину припадав 1 пенсіонер. На початок 2024 р. в Україні було приблизно 9 млн працюючих громадян, тоді як пенсіонерів – понад 10 млн. Як стверджує експерт, диспропорції далі тільки зростатимуть (Лібанова, 2024).

Станом на 1 січня 2024 р. в Україні кількість пенсіонерів становила 10.516 млн осіб, водночас на початку кожного наступного року спостерігається зменшення кількості осіб пенсійного віку (рис. 2). Одним з основних чинників, що викликав різке зменшення кількості пенсіонерів (протягом останніх 10 років – на 3 016 771 особу) – це підвищення пенсійного віку та, відповідно, страхового стажу, що, своєю чергою, поглибило наявний дисбаланс у пенсійній системі та штучно скоротило кількість осіб похилого віку. Другий чинник, що вплинув на скорочення чисельності пенсіонерів, – це коронакриза та повномасштабне вторгнення, які ще більш провокують наявні нерівності та негативно впливають на якість життя людей. Отже, протягом досліджуваних 2014–2024 рр. кількість пенсіонерів скоротилася майже на півмільйона осіб.

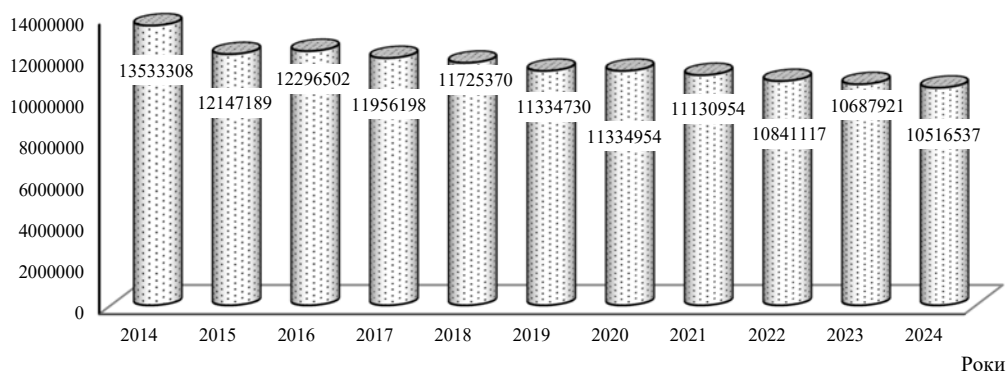


Рис. 2. Динаміка чисельності пенсіонерів, осіб  
 Джерело: сформовано автором на основі даних Пенсійного фонду України (б. д.).

Турбота про своїх громадян – головне завдання держави, особливо це важливо для тих, хто не може про себе подбати – людей пенсійного віку. Пенсія це – підтримка, що забезпечує базові потреби людей, які через вік, стан здоров’я чи втрату годувальника не в змозі себе утримувати. Так, для більшості українських пенсіонерів основне джерело доходу – пенсія (Головне управління Пенсійного фонду України в Сумській області, 2021, 24 лютого).

Забезпечення необхідного рівня матеріального добробуту осіб пенсійного віку реалізується через встановлення розміру пенсії, на який впливають страховий стаж, стан здоров’я.

Відповідно до особливостей солідарної пенсійної системи в Україні щорічно встановлюється мінімальний рівень пенсії. Станом на 1 січня 2024 р. мінімальний розмір пенсії в Україні становить 2361 грн та дорівнює прожитковому мінімуму (Пенсійний фонд України, б. д.). Більш детально розподіл пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій, крім пенсіонерів з числа військовослужбовців, представлено в *табл. 1*.

*Таблиця 1*

Розподіл пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій (крім пенсіонерів з числа військовослужбовців) станом на 1 січня

Вид пенсій	Чисельність, осіб				Середній розмір пенсії, грн			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
За віком	8 330 485	8 051 951	7 916 113	7 705 735	3538.97	3944.81	4522.98	5247.94
За інвалідністю	1 426 553	1 436 847	1 439 783	1 474 997	2679.45	3033.7	3495.31	4030.92
У зв’язку з втратою годувальника	53 184	529 553	517 891	510 177	3012.50	3384.39	3966.43	4507.42
За вислугу років	214 304	205 973	196 481	183 466	3205.53	3682.29	4205.79	4769.33
Соціальні	72 843	68 284	63 921	59 269	1786.06	1955.65	2140.03	2451.45

Джерело: сформовано автором на основі даних Пенсійного фонду України (б. д.).

Аналіз даних *табл. 1* свідчить про зростання кількості пенсіонерів за інвалідністю (з 2021 р. по 2024 р. на 48 444 особи), щодо всіх інших категорій, бачимо стійку тенденцію до зниження, що спостерігається на тлі зменшення кількості пенсіонерів. Значне зростання осіб з інвалідністю у 2023–2024 рр. спричинено повномасштабним вторгненням. В умовах нових викликів, які пов’язані з воєнним станом, що з кожним роком в геометричній прогресії збільшує кількість військовослужбовців і членів їхніх сімей, доцільно розглянути пенсійний захист військовослужбовців (*табл. 2*).

Таблиця 2

Розподіл пенсіонерів з числа військовослужбовців за видами та розмірами призначених пенсій станом на 1 січня

Вид пенсії	Чисельність, осіб				Середній розмір пенсії, грн			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
За інвалідністю	52 329	54 266	55 078	63 193	7767.44	9520.76	11 512.77	13 197.87
У зв’язку з втратою годувальника	109 525	108 116	119 269	148 234	4406.56	5427.02	6372.74	7626.10
За вислугу років	389 869	382 497	375 797	367 702	5619.56	7929.40	10 143.5	12 480.75
Загальна по Україні	551 382	544 879	550 144	579 129	583.21	7591.36	9463.10	11 316.40

Джерело: сформовано автором на основі даних Пенсійного фонду України (б. д.).

Наявне в Україні пенсійне забезпечення пенсіонерів з числа військовослужбовців та членів їхніх родин базується на стандартах соціального захисту військових Збройних Сил України. За роки воєнних дій (2022–2024 рр.), відповідно до даних ПФУ, простежується значне зростання кількості виданих пенсій з категорії "у зв’язку з втратою годувальника". Також, за прогнозами міжнародних експертів, Україна має великі шанси стати країною молодих інвалідів (ТСН, 2024, 4 червня). Серед військовослужбовців кількість осіб з інвалідністю з 2021 р. по 2024 р. зросла на 18%.

Проведений аналіз впливу воєнного стану на солідарну пенсійну систему України дає змогу виокремити відмінності у пенсійному забезпеченні станом на 2024 р., а саме: зростання кількості громадян з інвалідністю; погіршення демографічної ситуації; посилення диспропорції між працюючими громадянами та громадянами похилого віку.

Отже, солідарна пенсійна система в умовах воєнного стану не здатна в перспективі забезпечити гідні виплати людям, що потребують пенсійного захисту. Така ситуація потребує або системних дотацій із держбюджету або реформування, зокрема впровадження накопичувальної системи загально-обов’язкового державного пенсійного страхування.



### **3. Перспективні напрями функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні**

Європейські фахівці останніми десятиліттями докладали надзвичайних зусиль щодо реформ, спрямованих на стримування видатків на пенсійне забезпечення. Фінансова криза та криза *COVID-19* різко змінили економічні умови, перегляд ролі системи соціального захисту став критично важливим. Зростання державного боргу, у тому числі пов'язаного з дефіцитом пенсійної системи та скасуванням пенсійних реформ, впливає на стабільність пенсійної системи і державних фінансів. Ці умови також призвели до глибокого дисбалансу поколінь, оскільки криза непропорційно вплинула на молодь та людей працездатного віку. Економічне середовище, що змінюється, потребує чіткої діагностики стабільності пенсій за поточної політики і висуває більші вимоги до перегляду реформування пенсійної системи та системи соціального забезпечення (*Martinez & Soto, 2021, September 10*).

Можна зазначити спільні виклики щодо вітчизняного та європейського пенсійного забезпечення:

*демографічний*: низький рівень народжуваності та старіння населення провокують нерівномірність розподілу між працюючим населенням і тими особами, які перебувають на утриманні держави за віком. Також в Україні демографічний чинник супроводжується міграцією населення, яка спричинена повномасштабним вторгненням РФ;

*фінансові кризи*, в тому числі й коронакриза: це спричиняє послаблення фінансового потенціалу пенсійних фондів і негативно впливає на формування пенсійних активів, що, в сукупності, послаблює пенсійне забезпечення громадян.

Розглянемо досвід країн Європи для можливої імплементації досвіду реформування пенсійного забезпечення. За даними *Reuters (2024, March 5)*, уряд Німеччини планує запровадити додаткову пенсійну схему, інвестуючи в ринки капіталу. Це дасть змогу гарантувати, що пенсії залишатимуться пов'язаними з тенденціями у заробітній платі. Пенсійна система Німеччини зазнає великого тиску, що спричинений збільшенням розриву між зарплатами та пенсіями через демографічні зміни, оскільки мільйони представників покоління "бебі-бумерів", народжених у 1950-х – середині 1960-х рр., виходять на пенсію протягом наступних років.

"Система має залишатися справедливою для майбутніх поколінь, як для тих, хто отримує вигоду як пенсіонери, так і для тих, хто фінансує систему", – стверджує міністр фінансів Німеччини Крістіан Лінднер (*Serenelli, 2024, April 29*). Метою реформи є гарантування рівня пенсії не менше ніж 48% середньої заробітної плати до кінця 2030-х років, що дозволить пенсіонерам зберегти рівень життя після виходу на пенсію. Для полегшення довгострокового тягаря вкладників буде створено постійний суверенний фонд добробуту з купівлею акцій капіталу, з використанням також позик із федерального бюджету та переказів державних коштів. Першим кроком уряду буде взяття 12.5 млрд євро

у 2024 р. в борг для так званого *Generation Capital*, щоб інвестувати в ринки капіталу. Ця сума буде збільшуватися на 3% щорічно відповідно до прогнозованого зростання заробітної плати, до 2028 р. планується сума у 15 млрд євро. До 2036 р. за рахунок федеральних боргів має бути накопичений капітал у розмірі 200 млрд євро. Отримані прибутки дадуть змогу щорічно розподіляти 10 млрд євро до схеми пенсійного страхування шляхом інвестування в акції та фонди. Умови реформування не вплинуть на внески до пенсійної системи і залишаться стабільними на рівні 18.6% до 2027 р., як було з 2018 р. Зростання внесків планується починаючи з 2028 р. до 20%, а з 2035 р. – до 22.3%, залишаючись на цьому рівні до 2045 р. (*Reuters*, 2024, *March* 5).

На сьогодні Франція посідає друге місце за обсягом державних витрат на пенсії за віком в ЄС після Греції. У 2020 р. видатки на пенсії за віком становили 13% ВВП порівняно з 10.3% у середньому в ЄС і 9.6% у Німеччині. Без зміни пенсійного віку, за оцінками ЄС, частка державних пенсій до 2050 р. зросте до 15.5%. Уряд Франції для полегшення фінансового навантаження на пенсійну систему планує підвищення встановленого законом мінімального віку виходу на пенсію на два роки, з 62 до 64 років до 2030 р., а також забезпечити вже узгоджене збільшення кількості років сплати внесків, необхідних для отримання (повна пенсія: з 41.5 до 43 років з 2035 по 2037 р.). Пенсійний вік, за якого можна отримувати повну пенсію незалежно від кількості років сплати внесків, залишається незмінним і становить 67 років. Отже, підвищення пенсійного віку допоможе пом'якшити вплив демографічних змін на ринок праці (*Subran et al.*, 2023).

Уряд України у 2024 р. анонсував нову пенсійну реформу, мета якої – забезпечити гідний рівень життя осіб пенсійного віку: солідарна пенсія не нижче за 30% середньої заробітної плати протягом життя та накопичувальна частина не менше ніж 50%. У нарахуванні пенсій буде запроваджено бальну систему, яка дозволить вирівняти диспропорції між пенсіонерами, які давно вийшли на пенсію, і тими, хто зробив це нещодавно (*Суспільні Новини*, 2023, 22 вересня). Відповідно, виплати пенсіонерам, які виходили на пенсію раніше, підтягнуться до сучасного рівня. Щомісяця працевлаштовані громадяни сплачують внесок до Пенсійного фонду. Внесок буде перерахований у бали відповідно до співвідношення між зарплатою людини та середньою зарплатою по Україні на той момент. Уряд сподівається, що така реформа зробить солідарну пенсійну систему захищеною від інфляції та девальвації.

Досвід функціонування європейських пенсійних систем підкреслює ключові аспекти, на які варто звернути особливу увагу при побудові стабільного фінансового потенціалу пенсійного забезпечення в Україні.

*Важливість фондів недержавного пенсійного забезпечення.* Фонди є підґрунтям для забезпечення додаткового фінансового захисту громадян на пенсії, сприяючи стабільності їхнього доходу в старості. Недержавні пенсійні фонди (НПФ) є додатковим елементом державного пенсійного забезпечення, надаючи можливість індивідуального накопичення

пенсійних заощаджень. Це дозволяє людям ще в працездатному віці почати формувати свою додаткову пенсію, завчасно відкладаючи частину заробітків, та отримувати більший дохід після завершення трудової діяльності, що є джерелом підтримки високих соціальних стандартів і водночас чинником зростання внутрішніх інвестиційних ресурсів для прискореного розвитку національної економіки. Відповідно до законодавства НПФ має статус неприбуткової організації, яка функціонує та діє винятково з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників із подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам у визначеному законодавством порядку (Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення", 2003, 9 липня).

Важливо підкреслити, що, на відміну від інших інституцій, які надають послуги в системі недержавного пенсійного забезпечення (страховики та банківські установи), основним видом діяльності НПФ є саме пенсійне забезпечення громадян. Підтримка та розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні є важливими з кількох причин – додатковий дохід на пенсії, розвантаження державного бюджету та інвестиції в українську економіку, і це тільки окремі переваги НПФ. Отже, недержавне пенсійне забезпечення є ключовим елементом для забезпечення фінансової стабільності та добробуту громадян України на пенсії.

*Впровадження давно анонсованого другого рівня накопичувального пенсійного страхування.* Накопичувальна система пенсійного забезпечення базується на принципах розподільчої та накопичувальної пенсійної системи. Тобто громадяни працездатного віку на добровільних засадах накопичують заощадження на власних пенсійних рахунках, які в майбутньому при досягненні пенсійного віку або у випадках, передбачених законодавством, будуть слугувати додатковою підтримкою до загальнодержавної пенсії. Ці кошти водночас є додатковими інвестиціями в економіку України. Важливою перевагою цієї системи є можливість успадкування накопичених пенсійних заощаджень. Також фонди накопичувальної системи пенсійного забезпечення допоможуть швидше відновити економіку як джерело інвестицій в розвиток країни.

*Формування державою додаткового фонду добробуту для майбутніх пенсіонерів.* Це новий підхід до стабілізації пенсійного забезпечення громадян, які вийдуть на пенсію в перспективі. На сьогодні наявний досвід декількох європейських країн, які сформували фонди додаткової підтримки діючого пенсійного фонду в країні. Цей підхід дозволяє дотримуватися принципу справедливості для завтрашніх пенсіонерів. Джерелом формування такого фонду можуть бути кошти, взяті в борг у держави та інвестовані в ринок капіталу, економіку; отриманий дохід надалі дасть змогу скоротити дисбаланс між працюючими громадянами й особами, які потребують пенсійного захисту.

Проте в умовах воєнного стану і невизначеності досить складно реалізовувати будь-які підходи щодо пенсійного забезпечення. Необхідно враховувати велику кількість чинників, що впливають на реформування пенсійного забезпечення та доцільність отриманих результатів.

## Висновки

Пенсійна система України переживає серйозні виклики, які були та будуть предметом вивчення. Результати дослідження свідчать, що за останні 10 років спостерігається значне зменшення кількості осіб пенсійного віку – майже на три мільйони. Проведений аналіз розподілу пенсіонерів за видами та розмірами призначених пенсій (крім пенсіонерів з числа військовослужбовців) дозволяє стверджувати, що відбулося зростання кількості пенсіонерів за інвалідністю (з 2021 р. по 2024 р. – на 50 тис. осіб), проте за іншими категоріями (за віком, у зв'язку з втратою годувальника, за вислугу років та соціальні) показник кількості пенсіонерів демонструє тенденцію до зменшення. Основні виклики, що сформували результати досліджень, – це демографічна складова українського суспільства, серйозний дефіцит Пенсійного фонду та, як наслідок, невисокий рівень пенсійних виплат, відсутність накопичувального елемента пенсійної системи.

У пенсійному забезпеченні в Україні простежується поглиблення дисбалансу між навантаженням на працюючих людей та кількістю утримуваних їхнім коштом пенсіонерів. Одним з основних чинників, який негативно вплинув на систему пенсійного забезпечення, стало повномасштабне вторгнення РФ в Україну, що спричинило значний відтік робочої сили, а також зростання числа осіб з інвалідністю або смертей наших громадян. Кількість працездатних українців, які могли б робити внески й підтримувати пенсійну систему, скоротилась швидше, ніж кількість пенсіонерів. Аналіз пенсійних виплат показав, що за останні роки значно зросла кількість військовослужбовців з інвалідністю (з 2021 по 2024 р. – на 18%). Отже, солідарна пенсійна система України потребує реального реформування, що забезпечить справедливий перерозподіл фінансових ресурсів серед усіх поколінь пенсіонерів.

Європейська спільнота протягом останніх десятиліть має схожі проблеми в пенсійній системі, й наразі країни Європи запроваджують реформи, спрямовані на підвищення пенсійного віку громадян та формування додаткових фінансових фондів підтримки осіб пенсійного віку. Система пенсійного забезпечення в Україні має низку викликів, несприятливих країнам ЄС, і тому формує свій шлях реформування, який ґрунтується на бальній системі. Проте доцільно імплементувати в українську пенсійну систему окремі елементи європейської практики пенсійного забезпечення. На сьогодні доречним вбачається комплексний підхід до реформування пенсійного захисту, зокрема, він має враховувати такі компоненти: розвиток НПФ, старт другого рівня пенсійної системи та формування фонду добробуту. Як свідчить досвід європейських країн, вони мають позитивні здобутки щодо всіх означених компонентів. Новий напрям підтримки майбутніх пенсіонерів – фонд добробуту дасть змогу, не збільшуючи розмір соціальних відрахувань, забезпечити принцип справедливості для майбутніх пенсіонерів.

Напрацьовані підходи допоможуть Україні подолати наявний дисбаланс у формуванні дохідної частини пенсійної системи для осіб

похилого віку, осіб з інвалідністю, що дасть змогу зменшити вплив демографічного чинника загалом на соціальну систему.

Отже, реформування пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану є надзвичайно важливою умовою для гарантування стабільності майбутнього суспільства. Перебудова пенсійної системи з використанням міжнародного досвіду потребує адаптації до українських реалій і комплексних заходів з боку держави. Правильно розроблений стратегічний план реформування пенсійного забезпечення й оптимізація надходжень до Пенсійного фонду допоможуть забезпечити якісне післявоєнне відновлення України.

Подальше дослідження цього питання потребує обґрунтування стратегії демографічного розвитку України.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ/REFERENCE**

Agnese, Paolo, De Masi, Francesco, Porretta, Pasqualina, & Santoboni, Fabrizio. (2024). Sustainable or not sustainable pension fund: This is the question. The case of environmental social governance policies in the Italian pension system. <i>Socio-Economic Planning Sciences</i> , (94). <a href="https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101954">https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101954</a>	
Andersen, Torben M., Bhattacharya, Joydeep, Grodecka-Messi, Anna, & Mann, Katja. (2024). Pension reform and wealth inequality: Theory and evidence European. <i>Economic Review</i> , (165). <a href="https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2024.104746">https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2024.104746</a>	
Li, Qiong, Dong, Liang, & Zhang, Lanlan. (2023). Have pensions reduced the relative poverty? – empirical analysis from China. <i>CHARLS data</i> , 9(12). <a href="https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22711">https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e22711</a>	
Martinez, Samuel Romero, & Soto, Mauricio. (2021, 10 September). Pension Reforms in Europe: How Far Have We Come and Gone? <a href="https://doi.org/10.5089/9781513593920.087">https://doi.org/10.5089/9781513593920.087</a>	
Reuters. (2024, 5 March). <i>Germany to introduce wage-linked pension scheme to guarantee living standards</i> . <a href="https://www.reuters.com/markets/europe/german-government-introduce-additional-pension-scheme-2024-03-05/">https://www.reuters.com/markets/europe/german-government-introduce-additional-pension-scheme-2024-03-05/</a>	
Serenelli, Luigi. (2024, 29 April). <i>German finance minister calls pension funds to invest in domestic growth</i> . <a href="https://www.ipe.com/news/german-finance-minister-calls-pension-funds-to-invest-in-domestic-growth/10072957.article">https://www.ipe.com/news/german-finance-minister-calls-pension-funds-to-invest-in-domestic-growth/10072957.article</a>	
Soneryd, Linda. (2024). Futures for the uncommitted? Translating net-zero to pension savers. <i>Futures</i> , (156). <a href="https://doi.org/10.1016/j.futures.2023.103306">https://doi.org/10.1016/j.futures.2023.103306</a>	
Subran, Ludovic, Carrera, Jordi Basco, Darmet, Maxime, Grimm, Michaela, Huang, Françoise, Jobst, Andreas, & Martini, Maddalena (2023, January). <i>Pension reform in France: Bonjour tristesse Allianz</i> . <a href="https://www.allianz.com/en/economic_research/insights/publications/specials_fmo/pension-reform-france.html">https://www.allianz.com/en/economic_research/insights/publications/specials_fmo/pension-reform-france.html</a>	
Бондаренко, Н., Улянич, Ю., Деркач, Т., & Андрусішина, Н. (2023). Система пенсійного забезпечення в Україні. <i>Зб. наук. праць Уманського нац. ун-ту садівництва</i> , (102), 82–91.	Bondarenko, N., Ulianych, Yu., Derkach, T., & Andrushishyna, N. (2023). The system of pension provision in Ukraine. <i>Collection of scientific works of Uman National University of Horticulture</i> , (102), 82–91.
Головне управління Пенсійного фонду України в Сумській області. (2021, 24 лютого). <a href="https://www.pfu.gov.ua/sm/132824-vid-tebe-zalezhyt-dobrobut-pensionera/">https://www.pfu.gov.ua/sm/132824-vid-tebe-zalezhyt-dobrobut-pensionera/</a>	Main Department of the Pension Fund of Ukraine in Sumy region. (2021, February 24). <a href="https://www.pfu.gov.ua/sm/132824-vid-tebe-zalezhyt-dobrobut-pensionera/">https://www.pfu.gov.ua/sm/132824-vid-tebe-zalezhyt-dobrobut-pensionera/</a>
Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" № 1058-IV (2003, 9 липня). <a href="https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text">https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text</a>	Law of Ukraine "On Compulsory State Pension Insurance" No. 1058-IV. (2003, July 9). <a href="https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text">https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text</a>
Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" № 1057-IV (2003, 9 липня). <a href="https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text">https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text</a>	Law of Ukraine "On private pension provision" No. 1057-IV (2003, July 9). <a href="https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text">https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text</a>

Лібанова, Е. (2024). <i>В Україні буде депопуляція</i> . Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. <a href="https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopul_yatsiya.html">https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopul_yatsiya.html</a>	Libanova, E. (2024). <i>There will be depopulation in Ukraine</i> . Ptoukha Institute of Demography and Social Research Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. <a href="https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopulyatsiya.html">https://lb.ua/society/2024/01/26/595542_ukraini_bude_depopulyatsiya.html</a>
Парфонов, Я. (2023). Аналіз механізмів забезпечення пенсійної системи в зарубіжних країнах: досвід для України. <i>Державне управління: удосконалення та розвиток</i> , (1). <a href="http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.13">http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.13</a>	Parfenov, Ya. (2023). Analysis of mechanisms for ensuring the pension system in foreign countries: experience for Ukraine. <i>Public administration: improvement and development</i> , (1). <a href="http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.13">http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.13</a>
Пенсійний фонд України. (б. д.). <i>Статистика</i> . Огляд основних підсумків роботи Пенсійного фонду України. <a href="https://www.pfu.gov.ua/statystyka/">https://www.pfu.gov.ua/statystyka/</a>	Pension Fund of Ukraine. (n. d.). <i>Statistics</i> . Overview of the main results of the Pension Fund of Ukraine. <a href="https://www.pfu.gov.ua/statystyka/">https://www.pfu.gov.ua/statystyka/</a>
Пікус, Р., & Циганок, О. (2023) Формування системи пенсійного забезпечення в розвинених країнах. <i>Інвестиції: практика та досвід</i> , (6), 131–139. <a href="https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.6.1311">https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.6.1311</a>	Pikus, R., & Tsyganok, O. (2023) Formation of the pension system in developed countries. <i>Investments: practice and experience</i> , (6), 131–139. <a href="https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.6.1311">https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.6.1311</a>
Познякова, О., & Соляник, В. (2021). Фінансова стійкість пенсійної системи в Україні. <i>Економічний простір</i> , (175), 48–51. <a href="https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-9">https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-9</a>	Pozniakova, O., & Solianyk, V. (2021). Financial sustainability of the pension system in Ukraine. <i>Economic space</i> , (175), 48–51. <a href="https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-9">https://doi.org/10.32782/2224-6282/175-9</a>
Пріхно, І. М., Частоколенко, І. П., & Марченко, А. П. (2021). Проблеми функціонування системи пенсійного забезпечення в Україні. <i>Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова</i> , 26, 5(90), 102–109. <a href="https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-90-17">https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-90-17</a>	Prikhno, I. M., Chastokolenko, I. P., & Marchenko, A. P. (2021). Problems of functioning of the pension system in Ukraine. <i>Bulletin of the ONU named after I. I. Mechnikov</i> , 26, 5(90), 102–109. <a href="https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-90-17">https://doi.org/10.32782/2304-0920/5-90-17</a>
Сидор, І., & Денисюк, Т. (2022) Державне пенсійне страхування в Україні: виклики сучасності та напрями реформування. <i>Світ фінансів</i> , 1(70), 22–35. <a href="https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022">https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022</a>	Sydor, I., & Denysiuk, T. (2022) State pension insurance in Ukraine: challenges of the present and directions of reform. <i>World of Finance</i> , 1(70), 22–35. <a href="https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022">https://doi.org/10.35774/sf2022.01.022</a>
Суспільні Новини. (2023, 22 вересня). <i>У 2024 році уряд запустить нову пенсійну реформу – Шмигаль</i> . <a href="https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/">https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/</a>	Suspilne News. (2023, 22 September). <i>In 2024, the government will launch a new pension reform – Shmyhal</i> . <a href="https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/">https://suspilne.media/578585-u-2024-roci-urad-zapustit-novu-pensijnu-reformu-smigal/</a>
ТСН. (2024, 4 червня). <i>Мільйони мігрантів замість українців після війни: звідки вони їхатимуть та чого очікувати від масового заселення</i> . <a href="https://tsn.ua/exclusive/ukrayinu-dovedetsya-zaselyati-migrantami-2592252.html">https://tsn.ua/exclusive/ukrayinu-dovedetsya-zaselyati-migrantami-2592252.html</a>	TSN. (2024, 4 June). <i>Millions of migrants instead of Ukrainians after the war: where they will come from and what to expect from mass settlement</i> . <a href="https://tsn.ua/exclusive/ukrayinu-dovedetsya-zaselyati-migrantami-2592252.html">https://tsn.ua/exclusive/ukrayinu-dovedetsya-zaselyati-migrantami-2592252.html</a>

**Конфлікт інтересів.** Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка структурно пов'язана з видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Scientia fructuosa*. 2024. № 5. С. 34-47. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03)

Надійшла до редакції 30.06.2024.

Отримано після доопрацювання 23.08.2024.

Прийнято до друку 30.09.2024.

Публікація онлайн 21.10.2024.